

УДК 330.59

Бондаревська К.В., д.е.н., професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики

(Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна)

РІВЕНЬ ЖИТТЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного російського вторгнення на територію України освітньо-наукова сфера зіткнулася з цілою низкою критичних загроз, які притаманні воєнному часу. Серед них: руйнування закладів освіти та наукових установ, втрата інтелектуального потенціалу, неможливість проведення наукових досліджень, зокрема у зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Особливе місце у числі викликів воєнного часу займає проблема зниження рівня життя науковців, що негативно впливає на якість та ефективність їх діяльності, викликає необхідність пошуку відповідних джерел для покращення власного матеріального стану за межами України. Крім того, низький рівень заробітної плати молодих науковців з мінімальним стажем роботи, що лише знаходяться на етапі здобуття наукового ступеня, є ще одним чинником відтоку молоді за кордон. Таким чином, проблема втрати інтелектуального потенціалу, зокрема серед молодих дослідників, посилюється не лише небезпечною ситуацією в умовах війни, а й матеріальними аспектами діяльності науковців. Явище зниження рівня життя населення наразі є характерною рисою соціально-економічних процесів держави, що знаходиться у стані війни, та відображає загальні тенденції скорочення реальних трудових доходів населення. Відтак, показовим є порівняння темпів зміни номінальної та реальної заробітної плати (рис. 1).

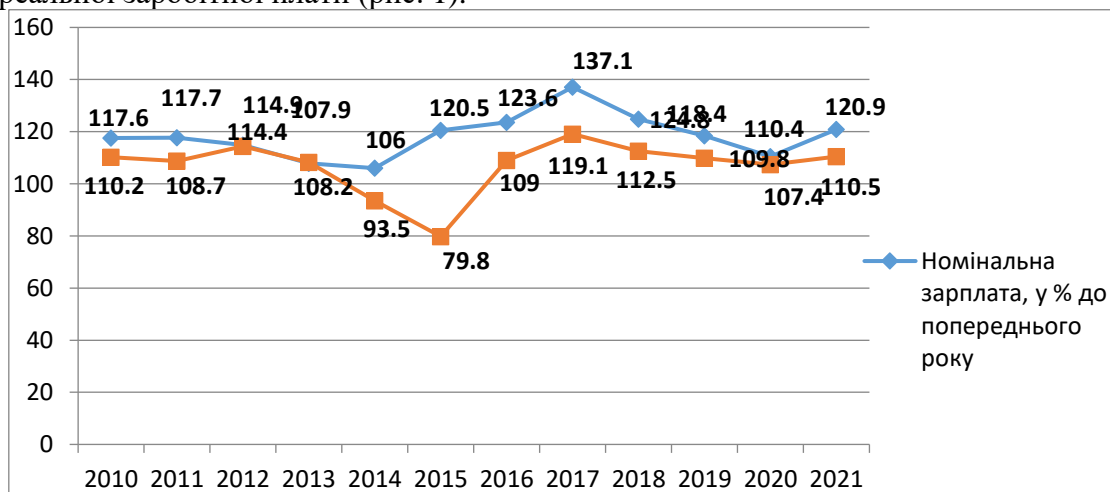

Рис. 1 Темпи зміни номінальної та реальної заробітної плати, % до попереднього року. Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [1]

Упродовж аналізованого періоду динаміка змін відповідних показників була нерівномірною. Найвищого за досліджуваний період значення відсоток зростання номінальної та реальної заробітної плати досяг у 2017 році, що охарактеризувало деяке покращення економічної ситуації в країні. Період початку військового конфлікту 2014 року відобразився на показниках реальної заробітної плати у 2015 році (реальна заробітна плата становила найнижчий свій рівень – 79,8 % до попереднього року). Крім того, слід відзначити великий розрив між темпами зміни номінальної та реальної заробітної плати саме у 2015 році (номінальна заробітна плата – 120,5 %, реальна заробітна плата – 79,8%). Це було пов'язане з різким післякризовим підвищенням рівня інфляції та зниженням купівельної спроможності населення. Ситуація у сфері доходів

населення, що відображається зниження показників номінальної та реальної заробітної плати, спричинене наслідками пандемії COVID-19, відзначається прогнозованим загостренням у 2022 році через повномасштабну російську війну в Україні. Згідно з інфляційним звітом Національного банку України, номінальна зарплата в 2022 році знизиться на 12%, а реальна (без урахування інфляції) – на 27% [2].

Незважаючи на тенденції підвищення середньомісячної заробітної плати, відповідний показник у сфері освіти станом на 2021 рік становив лише 84,3% у відношенні до середнього рівня по економіці. Міжнародні порівняння також засвідчують суттєвий дисбаланс рівня заробітної плати освітян в Україні та за кордоном (табл. 1). Ще до початку пандемії COVID-19 та війни в Україні 2022 року ставка середньої заробітної плати за годину в Україні у сфері освіти не відповідає аналогічному показникові США.

Таблиця 1

Середня погодинна заробітна плата за окремими видами економічної діяльності у 2019 році в Україні та США

Вид економічної діяльності	Середня заробітна плата за відпрацьовану годину, дол. США		Середня заробітна плата за відпрацьовану годину в Україні по відношенню до США (%)
	США	Україна	
Будівництво	30,45	2,7	8,9
Торгівля	25,33	3,12	12,3
Транспорт	24,67	3,5	14,2
Інформаційна сфера	41,71	5,1	12,2
Фінансова діяльність	35,54	5,58	15,7
Освіта	27,45	2,82	10,3
Охорона здоров'я	27,45	2,07	7,5
Тимчасове розміщення	16,39	2,02	12,3

* розраховано за офіційним курсом НБУ України станом на 27.12.2019 р. (23,2929 грн. за 1 долар США) <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/nbu/curr/2019-12-27/>

Джерело: побудовано за даними [3,4]

Зокрема, погодинна ставка середньої заробітної плати у сфері освіти в Україні становила лише 10,3% аналогічного показника США. Крім того, якщо найнижчий рівень оплати праці у США у 2019 році був зафіксований у галузі тимчасового розміщення, то в Україні саме сфери освіти та охорони здоров'я відзначилися вкрай низьким рівнем оплати праці. Наразі, незважаючи на підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників на 11% (коефіцієнт підвищення окладів – 1,11) у 2022 році (на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників» від 23.01.2019 р. № 36), їх рівень залишається значно нижче у порівнянні з середньомісячною заробітною платою у середньому по Україні.

Враховуючи той факт, що у 2023 році підвищення мінімальних соціальних стандартів не заплановане, можна зробити припущення щодо погіршення матеріального добробуту науковців.

Окремої уваги потребує питання фінансування наукових досліджень. Враховуючи необхідність післявоєнного відновлення України на основі впровадження новітніх наукових досягнень, розбудови особливо актуальних сфер діяльності – оборонної промисловості, будівництва, відновлення пошкодженої інфраструктури тощо – постає завдання додаткового фінансування наукових розробок, спрямованих на розвиток даних напрямів. У той же час наразі спостерігається тенденція критичного зниження рівня фінансування науки: у 2020 році рівень фінансування науки становив 0,41% ВВП (хоча згідно Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» держава має забезпечувати бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі

не менше 1,7 % від ВВП). Наразі фінансування науки залишається на вкрай низькому рівні, близько 0.28 % від ВВП. Позитивним фактом є лише несуттєве збільшення обсягу видатків державного бюджету на наукову та науково-технічну діяльність у 2022 році (14,3 млрд гривень, що на 2,1 млрд. грн. більше, ніж у 2021 році (17,2 % росту до 2021 року) [5]. Можливостями реального фінансування наукових досліджень для науковців є конкурси Міністерства освіти і науки України (зокрема, «Наука в університетах» та конкурс розробок за державним замовленням), конкурси Національної академії наук та конкурси Національного фонду досліджень України. У будь-якому конкурсному напрямі заохочується участь молодих вчених. Але, на жаль, відповідні наукові розробки не здатні суттєво впливати ані на науково-технологічний рівень держави через недостатність реального практичного впровадження результатів досліджень, ані на покращення рівня життя дослідників. Пріоритетним завданням для України є і буде недопущення критичного рівня еміграції молодих науковців за кордон та створення умов для повернення молоді на Батьківщину після припинення бойових дій в умовах стабілізації безпекової ситуації. Однак проблема низького рівня життя молодих вчених не може бути вирішена у коротко- та середньостроковій перспективі. Саме тому доцільним є визначення пріоритетних напрямів поліпшення рівня життя науковців в умовах складної соціально-економічної ситуації на майбутнє. Частковим вирішенням проблеми могла би бути система грантів (загальнодержавних, регіональних, віддомчих) на проведення досліджень для молодих вчених [6]. У той же час покращенню ситуації у напрямі підвищення рівня життя молодих науковців сприятиме консолідація зусиль держави, освіти і бізнесу на національному, регіональному та корпоративному рівнях.

Зокрема, вважаємо за доцільне визначення наступних перспективних напрямів вирішення проблеми: використання можливостей грантового фінансування за рахунок як національних, так і зарубіжних джерел; розробка програм рееміграції молодих вчених на майбутню перспективу; активізація участі молодих вчених у міжнародних грантових конкурсах та програмах академічної мобільності (ERASMUS + тощо); організація заходів, спрямованих на розробку науково-дослідних проектів на замовлення підприємств у контексті співпраці закладів освіти/наукових установ та бізнес-структур; популяризація результатів досліджень молодих вчених.

Список використаних джерел:

1. Праця України у 2021 році. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_pr_ukr_2021.pdf
2. Інфляційний звіт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2023-rotsi-inflyatsiya-pochne-znijuvatisya-a-ekonomika-povernetsya-do-zrostannya--inflyatsiyniy-zvit>
3. Розмір середньої зарплати в США. URL: <https://migrant.biz.ua/ssha/robotassha/serednia-zarplata-v-ssha.html>
4. Праця України у 2019 році. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/08/zb_Pracia2019.pdf
5. Мінфін: У держбюджеті 2022 року на фінансування науки передбачено на 2,1 млрд грн більше порівняно з 2021 роком. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_derzhbiudzheti_2022_roku_na_finansuvannia_nauki_perebchano_na_21_mlrld_grn_bilsh_e_porivniano_z_2021_rokom-3228
6. Проблеми молодих вчених України та рекомендації щодо їхнього вирішення. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Problemy-molodyh-vchenyh-Ukrayiny-ta-rekomendatsiyi-shhodo-yihnego-vyrishennya.pdf?fbclid=IwAR0OPqjUJ3hqGT-1PFN8jExnoKtCGs8JdxguMsovjzKIR0uUzCHs_8pj3Pw